

## Werk

**Titel:** Herbarium Amboinense, plurimas conplectens arbores, frutices, herbas, plantas ter

**Jahr:** 1741

**Kollektion:** Zoologica

**Digitalisiert:** Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen

**Werk Id:** PPN369546628

**PURL:** <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PPN369546628>

**OPAC:** <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369546628>

**LOG Id:** LOG\_0093

**LOG Titel:** Caput Quadragesimum Nonum. Rex Amaroris. Cajus Soulamoe. - XLIX. Hooftstuk. De Hart-vrucht-Boom

**LOG Typ:** chapter

## Übergeordnetes Werk

**Werk Id:** PPN369544501

**PURL:** <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PPN369544501>

**OPAC:** <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369544501>

## Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain there Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

## Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen  
Georg-August-Universität Göttingen  
Platz der Göttinger Sieben 1  
37073 Göttingen  
Germany  
Email: [gdz@sub.uni-goettingen.de](mailto:gdz@sub.uni-goettingen.de)

ejus ligno in Java aliisque locis boum juga formantur, quibuscum aratra trahunt.

Frutex hic proprie in Baley a *Banghian* vocatur, qui silvam exhibet spinosam & noxiam, dum ejus spinæ vehementissime urant, si quem lædant: ibi duplex quoque invenitur ejus species, una latifolia, altera angustifolia, sed utraq; silvestres, nec ullius usus.

## EXPLICATIO

*Tabula Quadragesima,*

Quæ exhibet ramum arboris, quæ *Radix Deipara spuria* *Rumphio* vocatur, quæque, ut mihi apparet, ad nullum huc usque cognitum genus referri potest.

- A. Ejus folium naturali denotat magnitudine.
- B. Florem sistit.
- C. Fructum.

## CAPUT QUADRAGESIMUM NONUM.

*Rex Amaroris. Caju Soulamoe.*

**D**um versamur in descriptione plantarum amararum, quæ contra venena valent, ordine etiam subsequitur Amboinensium Rex amaroris, qui nostro judicio tam virtute quam viribus nulla præcedentium minor est, aliquando autem frutex, aliquando arbor, prout uno alterove locetur loco; si enim ad litus crescit in locis apertis, plurimum frutescit, sed ulterius in continenti crescens & sub umbra aliarum arborum progerminans arborefcit trunco incurvo & inclinante, cujus cortex est glaber, vel verruculis oblitus coloris cinerei seu albicantis, interne flavescentis, fuscus & fragilis, in ramulis vero glabrior est, & magis albescit.

Rami sunt pauci & fragiles, inque iis folia locantur irregulari ordine ingentia & longa, vulgaris formæ, duodecim vel tredecim pollices longa, tres cum dimidio lata, superius ampla, in obtusum apicem definientia, foliisque *Goelong Tsjoetsjoe* adeo similia, ut vix dignosci possint, excepto lacteo sapore, qui in posteriore abundat, in illis vero *Soulame* non reperitur: Hæc quoque folia sunt flaccidiora aliis, mollia, plurimis & subtus protuberantibus parallelis costis pertexta, quæ prope oras in arcus definunt; Ex horum foliorum alis breves progerminant petioli, ex quibus flores racemosi proveniunt, qui parvi sunt, *Vitis* floribus quodammodo similes, ex parvis albicantibus, & vix conspicuis constantes petalis, in centro suo gerentes germen viride, quod in fructum excrescit, magnitudinis stuveri, qui planus est, ad oras tenuis, & in centro elevatus, formam cordis referens, sed loco fissuræ femi-rotundum exhibet arcum, cujus apex petiolo nexus est, coloris pallide viridis, fructus hic fuscus penitus est, & futura in bina divisus segmenta, in quibus bina locantur alba officula, *Cucumeris* femina æmulantia sed minora, graciliora, ac quodvis in peculiari reconditur cellula, sensim vero rugosa sunt, & cariosa. Fructus hi diu ex arbore dependent, sed sensim nigrescunt, qui vero in terram prolabantur, gilvi sunt coloris, & sæpe hinc inde arbuticulas emittunt.

Radices hujus arboris sunt crassæ, raræ, nec longæ, fere sine fibrillis, externe luteo & sicco cortice obductæ, interne lignum gerentes flavescent, quod siccum levissimum est, ac recens odorem fere habet *Unguis Odorati*, immo in quibusdam ficcis hic quoque observatur odor, si supra porphyritim nempe conterantur, immo tota arbor sicca admodum est per omnes suas partes, & valde amaricat, præcipue vero fru-

Tom. II.

ctus

ren gedruipt, zo geneest het de doofheit. Uit het hout maakt men op Java en andere plaatsen jokken voor de Ofsen, waar mede men ploegt.

Deze struik word eigentlijk op Baly Banghian genaamt, zynde een baggelyk en ondeugend doorn-Bosch, dewyl zyne doornen zeer fel branden, als men zig daar aan quetst, men vint ook aldaar tweederlei soort, 't eene groot- en 't ander kleinbladig, doch beide ondeugend, en in 't wild wasschende.

## UYTLEGGING

*Van de veertigste Plaat,*

Dewelke vertoont een tak van de *Radix Deipara spuria* van *Rumphius* genaamt, dewelke, zo 't my voorkomt, tot geen zeker bekend geslagt van planten gebragt kan worden.

- A. Wyft aan deszelfs blaad in zyn grootte.
- B. Deszelfs bloem.
- C. De vrucht.

## XLIX. HOOFSTUK.

*De Hart-vrucht-Boom.*

**D**e wyle wy nu bezig zyn met de bittere planten, die tegens 't fenyn kunnen dienen, zo zullen wy daar omtrent mede in- of opvoeren onzen Amboinschen Koning der bitterheit, die onzes oordeels zo in deugt als krachten, geen der voorgaande beboeft te wyken. Het is zomtyds een struik, en zomtyds ook een boom, na dat hy staat, want als hy voor aan strand groeit op een open plaats, zo blyft hy meest een struik, maar een weinig landwaart in en onder de schaduw van andere boomen voortkomende, dan wort het een boompje, met een bochtige en overhangende stam, welkers schorsse is effen, of met kleine vrates bezet, van couleur licht-graauw of witachtig, naar binnen geel, droog, en bryzelig, doch aan de takjes is hy wat witter, en effender.

De takken zyn weinig en bros, en rondom dezelve staan de bladeren zonder ordre, zynde groot en lank, van gemeene gedaante, namentlyk 12. en 13. duimen lank, 3. breed, van vooren met een stompe spits, en de bladeren van de bloemen *Goelong Tsjoetsjoe* zo gelyk, dat men ze qualyk onderscheiden kan, behalven in 't melkachtig zap, dat in de laatste overvloedig, maar in die van de Soulamoe niet en is: En deze bladeren zyn ook slapper dan de andere, zegt in 't aantasten, met veele en beneden, of van onder uitstekende evenwydige ribben doorregen, digt aan de kant met bogen te zamen gesloten, en uit de schoot dezer bladeren komen korte steeltjes voort, en daar aan groeit het bloeizel in kleine trosjes, zynde zeer kleine bloempjes, 't wyngaart bloeizel eenigzints gelyk, uit kleine witte en pas zienelyke blaadjes gemaakt, in de midden vertonende een groen schubbetje, waar uit de vrucht voortkomt, dezelve groeit tot de grootte van een stuiver of wat meer, zynde wyders plat, aan de kanten dun, in de midden wat uitpuilende, en hebbende de gedaante van een hartje, doch in plaats van 't kloofje een half rond bogtje vertonende, met de spits aan de steel staande of vast zynde, en van verwe bleek-groen, dezelve vrucht is gants droog, en met een naad meest in twee gedeelt, waar in men vindt twee witte korrels, de zaden van *Komcommers* wel gelykende, doch wat kleiner, magerder, en ieder in een byzonder kamertje, dan metter tyd krimpente in, en vermolsen; de vrucht blyft lang aan den boom hangen, en werd ten laasten rookachtig, maar die op de aarde vallen, verden vaal, en brengen hier of daar nieuwe boompjes voort.

De wortelen zyn dik, weinig, en niet lank, bykans zonder vazelingen of vezelen: Van buiten met een geelen drooge schorsse bedekt, en van binnen hebbenze witachtig of bleek-geel hout, 't welk droog zynde zeer ligt wert, en vers zynde riekt het wat na de *Unguis Odoratus*, ja zommige stukken doen dat nog al zynze droog, wel te verstaan als menze op een steen vryft, 't gehele gewas is zeer droog in al zyn deelen, en daar by boven maten bit-

R

bit-

etus, qui amarissimi sunt tum & radices, ac dein cortex, folia, & lignum, ita ut omnes hujus arboris seu fructus partes in re Medica usurpari possint; Amarities in fructibus semper observatur, sed in radicibus perit post decimum circiter annum, quæ nihilominus tamen conducunt pueris & debilibus hominibus: Arbuscula hæc raro occurrit, nec ullibi crescit, nisi in incultis, & saxosis littoribus, ubi rupes plurimæ inveniuntur glabræ & ingentes, quæ separatae sunt: Mirabile quoque visu est, nec vix comprehendi potest, unde arbuscula hæc suum hauriat nutrimentum, quum ita denudata inter scopulos crescat: quæ vero ulterius a litore remotæ sunt, & in ipsa vegetant terra, solum habent ex comminutis lapillis constans admixta rubræ terræ pauca quantitate: Non in altis crescit saxis, sed in declivibus locis, quæ mari inundantur: Floret in Decembri, fructusque gerit in Januario, uti & in aliis mensibus, ex arbore autem decerpenti sunt, licet videres, si quidam modo nigrescant, vel sint crocei coloris, decidui enim pallescunt, viresque suas amittunt, vel a Cancellis Limacum cochleas inhabitantibus comeduntur, unde raro etiam in arbore inveniuntur.

*Nomen.* Latine *Rex Amaroris*: ob prædominantem ejus amaritatem; In Malaicensi vel Amboinica lingua, nullum, quantum novi, sortitus fuit nomen, sed Ternatensi nomine *Soulamoe* h. e. *Pharmacum* magnum innotuit, quum Ternatenses illum pro rege quali medicamentorum habeant, quum vero hi aliam insuper habeant plantam ex genere silvestris Siri, quam eodem denotant nomine, hinc arbusculam nostram vocare solent *Soulamou Caju* vel *Soulamoe Pobon*, & istam silvestrem Siri *Soulamoe Tali*, quam suo describemus loco: Alii vocant nostram *Panawar Pipis*, vel proprie *Pittis* h. e. *Pharmacum Nummularium* a figura fructuum, quorum quidam nummos referunt, ac præcipue illos Sinensium cupreos *Pittis* dictos, fructus vero ipsos istius *Soulamou Caju* seu *Pobon* dicunt *Boabati*, h. e. fructus cordiformes; Amboinenses autem nostri sciolli vocant *Oepas Poeti*, quum adhibeatur contra morbum *Cholericam passionem* dictum, alii autem *Oebat Pamali*, quum conducatur noxiis piscibus, cancris &c. quæ Amboinenses nominant *Pamali* h. e. infausta: Quosdam Ternatenses nominare quoque audivi *Oepas Massou* h. e. *Remedium Cholericum*.

Ternatenses bina habent primaria medicamenta, hanc nempe, quam *Panawa Massou* seu *Panawa feminam* vocant, & anticholericam, quæ libro 6. describitur, & *Panawa Mas* vocatur, quas in parvis quærunt insulis, in quibus nulli sunt fues, qui transitu in hæcse mejunt, conspurcantque salutares hæcse radices.

*Locus.* In Amboina, uti dictum est, raro occurrit, ac tantummodo in littoribus supra memoratis, uti in saxosa ora Mamôa, Capaha, & Tiela, in regione Hitoës, ora Nussanive, in Leytimora, & saxosa Caybobo ora, in Australi ora Omæ, ut & ora Lissatetto in Boerone, tum & in Ternata, & adjacentibus Moluccis, ubi in majori crescit copia, sed in talibus quoque littoribus.

*Ufus.* Multis precibus & donis hujus arboris notitiam accepi ab Æthiopum flamine, qui mihi hanc arborem fide silentii ostendebat, quum tum temporis non nisi in unico Hitoës oræ loco crescebat, isque multas hac instituebat curationes, postea autem cognovi apud Ternatenses in vulgari esse usu, iste flamen hujus arboris quadraginta virtutes in charta notaverat, quas mecum promiserat communicare, sed tam diu illud differebat, ac continuo ita prolongabat tempus, donec discedere coactus essem, plurimus vero ejus usus erat contra *Oepas*, quo intelligunt *passionem Cholericam*, tum & contra *Pleuritidem*; utrosque periculosos & in India vulgares morbos; Ægro autem dant ejus fructum in minutas conscisum partes, ut cum Pinanga manducet, ejusque devoret succum, qui in subsequenter morbis simili usurpatur modo, sed difficile est opus, quum horrenda amarities tam diu os inquinat, sapiusque nau-

bitter, waar in de vruchten wel het meeste uitsteken, en afgryzelyk bitter zyn, daar naast aan de wortelen, voorts de schorste, bladeren, en het hout, zo dat ook alle deelen van deze bomen of struiken in de Medicynen gebruikelijk zyn; de bitterheit blyft in de vruchten voor altyd, maar in de wortelen vergaatze omtrent of wat na het tiende jaar, doch dewelke niet te min dan noch goet zyn voor kinderen en swakke perzoonen. Dit boompje werd weinig gevonden; en wast nieuwers, dan op onbollige of holbollige, stenige, en onbewoonde stranden, daar 't vol gladde en groote klippen is, die niet aan malkander vast, maar van malkander gesepareert zyn, en 't is wonder om te zien, midsgaders niet te bezeffen, waar 't boompje zyn woedzel of heeft, zo bloot staat het in de klippen: en de gene, die nog al eenige treden landwaart in staan, hebben een grond van enkelde gebryzelde steentjes, met een weinig rode aarde gemengt: 't Wast ook niet op hoge klippen, maar op lage plaatzen, daar de Zee tegen aanspatten kan, men ziet het bloeyen in December, en de vruchten heeft men in January, als mede in andere maanden, en men moetze van den boom afplukken, al zynze nog groen, als 'er maar eenige beginnen geel of swartachtig te werden: Want de afgevallene of verbleekte zyn als dan min kragtig, of werden van de kleine krabbetjes die in de flekkhuizen wonen, opgegeten, daarom men zo weinige van die boomen vind.

*Naam.* In 't Latyn *Rex Amaroris*, wegens zyne grouwelyke bitterheit, in 't Maleys, en Amboins heeft by noch geen my bekende naam, maar by is bekend met de Ternataanschen naam *Soulamoe*, dat is, groot tegen-gift, om dat hem de Ternatanen voor een Koning der Medicamenten achten, doch dewyle dezelve nog een andere plant hebben, uit het geslagte van de wilde Siri, en van die zelfde naam, zo plegenze dit boompje te noemen *Soulamou Caju*, of *Soulamoe Pohon*, en 't gemelde touw-gewas of wilde Siri *Soulamoe Tali*, 't welk wy op zyn plaats ook zullen beschryven: Andere noemen 't *Panawar Pipis*, of eigentlyk *Pittis*, dat is, *Pharmacum Nummularium*, na de gedaante van vruchten, die eenigen na penningen, en voornamentlyk na de Sineezse kopere *Pittis* gelyken, en de vruchten van de gemelde *Soulamou Caju* of *Pobon* noemenze *Boahati*, dat is *Hartjes-vrucht*, echter onze Amboineezen willen mede wat weten, en noemen 't *Oepas Poeti*, om dat het gebruikt werd tegens de ziekte het Bort genaamt, andere noemen het *Oebat Pamali*, om dat het dient tegens de schadelijke visschen, Crabben &c. en dewelke de Amboineezen *Pamali*, dat is, *Infausta*, noemen: Ik heb het ook zommige Ternatanen horen noemen *Oepas Massou*, dat is *Remedie tegens het Bort*.

De Ternatanen hebben twee Kapitainen van alle Medicamenten, te weten deze, dieze *Panawa Massou*, ofte *Panawa* het wyfken noemen, en de *Anticholeric* (staande in 't zesde Boek beschreeven) dieze *Panawa* 't manneken noemen, en zoeken die beide op kleine Eilanden, daar geen varkens wonen, die met haar overlopen, en bepissen, deze heilzame wortelen zouden kunnen verontreinigen.

*Plaats.* In Amboina, als gezegt, vint men zeer weinig van deze boompjes, en die nog maar alleenig op zodanige stranden als boven beschreeven zyn, gelyk daar zyn den stenigen boek Mamôa, Capaha, en Tiel, op 't land van Hitoë, de boek van Nussanive, op Leytimor, op de stenige boeken van Caybobo, op Omas Zuid-kust, en den boek Lissatetto op Boero, dan in Ternaten, en de omleggende Moluccos heeft menze in meerder quantiteit, doch al mede op zodanige stranden.

*Gebruik.* Ik heb met veel vleyen en giften de kennisse dexes booms van een Moors Priester moeten leeren, die my den boom, op belofte van stilswygentheid, toonde, om dat hy doenmaals niet meer als op een plaats van Hitoës kust staande was, en by deed veel kueren daar mede, doch namaals heb ik ervaren, dat hy by de Ternatanen in gemeen gebruik zy: De gemelde Paap had op zyn briefje van dezen boom geschreeven veertig deugden, die by my beloofde te openbaren, doch maakte daar mede zo veel tyds t'zoek, tot dat wy van malkander raakten, zyn meeste gebruik was tegens 't *Oepas*, waar onder zy verstaan het Bort, en daar na ook tegens de *Pleuris*: Twee gemeene en gevaarlyke ziekten in Indiën, gevende den patient een vrugtje of bertje in kleine stukjens gesneden, met een Pinang te kaauwen, en 't zapijn te swelgen, gelykze meest in de volgende ziekten ook doen, 't welk een zeer moeyelyk werk is, om dat de grouwelyke bitterheit zo lang in de mond blyft, en dikwils walging veroorzaakt, dies

nauseam cauffet, unde alii præferunt binos tales fructus supra porphyritum cum aqua conterere, atque ægroto una vice propinandos exhibere.

In omni febrium genere ex corruptis humoribus ortum habentium hi quoque in usum vocantur fructus cordiformes, quorum antea bini cresve tantum adhibebantur, postea vero quinque vel septem bono cum successu fuere assumpti, hoc porro medicamentum, nempe tam fructus quam radices cum aqua contritæ propinantur contra Colicam, tussim, ac præcipue illam convulsivam, asthma, omniaque abdominalis tormina: debilem corroborat ventriculum, prostratumque restituit appetitum, vi porro penetrante intestinorum resolvit & aperit obstructions, & contra alios quoque morbos cum successu fuit adhibitum. Incolæ autem tam irregularem applicandi exercent modum, adeoque morbos confundunt, ut fere nil certi inde concludi possit: Dicunt quoque medicamentum hoc esse adeo efficax, ut in ejus usu non opus sit, ut quis sese abstinere ab hoc vel illo ciborum genere, (quod Ternatenfes *Fasso* vocant) uti plerumque id observandum est in aliorum medicamentorum usu: Memoratus iste flamen mihi quoque affirmabat aliquem, si per quinque vel septem dies unum assumeret fructum, immunem fore a multis morbis, præsertim si in tali regione morbus grassetur epidemius: Radix comprobatur esse antidotum contra noxios pisces, quos si quis incaute ederit, sique hoc non operetur medicamentum, conclamatum est de ægri salute: Contra omne venenorum genus cum cibo assumptum quoque valet, hoc enim vomitu rejicit, si in ventriculo sit, alias vehementi expellit fudore & urina, si in intestinis niduletur: Folia ejus contrita abdominique inposita aquosos emittunt humores, quem in finem quidam recenti ejus cortice utuntur, quem cum aqua contritum propinant, quo modo assumptum quoque vomitu rejicit venenum, suaque vi ei resistit. Idem hic cortex aqua incoctus & propinatus cum pauxillo Nucis Moschatæ exhibetur quoque in morbo *Oepas Ajam*, h. e. Epilepsia & Spasmo, quo in casu Ternatenfes binis utuntur fructibus.

Folia aquæ incocta, cum pauxillo Caryophyllorum, Zingiberis, & Corticis Massoy in olla undique obturata tam diu, donec tertia consumpta fuerit pars, suffitui intervium illis, qui doloribus ac lancinationibus dorsi vel lumborum laborant, corpusque habent tumidum, immo hæc quoque ipsis propinatur aqua, reliquaque incocta pars cum Bancudu foliis adfectis alligatur partibus.

In Nussalaut & Uliassers certa est venenatorum anguim species, qui lata gerunt capita, & *Munalatu* vocantur, item Chalcidica lacerta Malaice *Pananat* dicta, a quibus homines aliquando mordentur, atque priorum venenum mox cor petit, hominibusque ingentes caussat anxietates & ardorem, ita ut multi inde moriantur, illorum autem multi curabantur radicibus hujus *Soulamoe*, si cum aqua contritæ illis propincentur, sed cavendum est tum temporis a Limonum succo.

Alter flamen *Asia-boedenfis* gloriabatur, sese, quum in Java esset, ubi ingens hominum pars subito moriebatur ex Cordis Syncope, tanquam mortuum cecidisse, ita ut in foveam in litore excavatam conjiceretur, ac pauca obtegeretur terra, sed subsequenti nocte iterum expegefactum fuisse & convaluisse, quamprimum forte fortuna hujus arbusculæ radix, quæ ibi crescebat, ejus os adtingeret, cujus penetrantes virtutes mox ita ejus corpus percurrerent & adeo corroborabant, ut denuo surgeret. Miræ sunt res, quæ fieri possunt, sed plurima possibilia concurrant, necesse est.

Arbusculæ has spithamam circiter altas follicite effodi cum adjacentibus lapillis ac terra, atque in hortum transplantavi in usum Medicum, sed tarde excrescebant, ac demum perierunt, quum suum ament solum, radicumque fibrillæ adeo sint raræ ac teneræ, ut facile per effossionem rumpantur.

Inquirendum nobis porro est, num *Accar Lampau* seu *Lampan* in *Succadana* crescens eadem vel similis sit radix, quæ etiam flavescit & amaricat, ac

Tom. II.

ibi-

dies eenige andere beter doen, die een paar van die berten op een steen met water vryven, en die den lyder eens slags te drinken geven.

In alderhande koortzen, die uit verdorvene bumeuren voortkomen, gebruikt men mede deze berten, en waar van voor dezen maar 2. a 3. stuks wierden ingenomen, maar daar na quam het op 5. en 7. stuks, en dat met goet succes, voorts werd dit Medicament gebruikt, zo de berten als de wortelen, in water geveven en gedronken, tegens 't colyk, boest, en inzonderheit de kinkboest, amborstigheid, en alderhande steeken, die men in 't lyf voelt: Het versterkt de slappe maag, en brengt de verloren appeteyt wederom: Het opent met zyn doordringende kragt alle verstoppinge der ingewanden, en tot veel andere gebreeken meer is het met goet succes gebruikt: Maar de Inlanders hebben zo een ongeschikten manier van appliceren, en confunderen de ziekten zodanig, dat men geen regt bescheit daar van krygen kan: Zy zeggen ook dat dit Medicament zo kragtig is, dat men zig onder het gebruiken, niet beboeft te onthouden van de een of ander spyze ('t welk de Ternatenen *Fasso* noemen) gelyk men by meest alle andere kuren doen moest: De gemelde Paap verzekerde my ook, zo iemand alle 5. of 7. dagen eene van deze berten nuttigde, dat hy van veele ziekten zoude bevryd blyven, inzonderheit als 'er eenige ziekte over 't land grasserde: De wortel is een beweerd of geprobeert tegengift tegens de schadelijke visschen, opblazers genaamt, zo iemand die onvoorzigtig gegeten heeft, en wanneer dit niet helpen wil, datze aan des patients behoudenis despereren: Tegens alderhande ander vergift, dat iemand in de koft ingenomen heeft, wordenze ook geprezen, want zy smyten of werpen 't zelve uit door braken, als 't nog in de maag is, of door een geweldige sweeten, en waterlossen, als 't tot in de darmen gezakt is: De bladeren geveven, en op de buik gebonden, trekken de waterzugtige bumeuren uit, waar toe eenige de versche schorffe gebruiken; dezelve in 't water geveven en gedronken, werpt mede 't ingenomen venyn door braken uit, en wederstaat 't zelve door haar eige kragt. Dezelfste schorffe in water gekookt en gedronken met een weinige Note muscaten, gebruikt men mede in de ziekte *Oepas Ajam*, dat is vallende ziekte, en de kramp, 't zelve doen de Ternatenen met een of twee berten in te geven.

De bladeren in water gekookt met een weinige Nagelen, kleine Gember, en Massoy, wel toegemaakt of gestopt wordende, tot dat 'er een derde verkookt is, daar mede be-rookt men de gene, die groote pynen en steeken in de rugge en lenden hebben, en daar by geswollen zyn, gevende hun 't zelve water te drinken, en 't gekookte goet geveven, werd met de breede bladeren van Bancudu op de lenden gebonden.

Op Nussalaut, en Uliassers, zyn een soort van fenynige Adders en Slangen met breede koppen, *Munalatu* genaamt, als mede de koperverwige en fenynige *Hagedis* in 't Maleys *Pananat* genaamt, waar van zo nu en dan eenige menschen gebeten werden: en wel meest van de eerste, lopende 't fenyn straks na 't bert, en brengt de menschen groote bendawtbeit en brand aan, zo dat 'er veele van komen te sterven, dan deze wierden ook eindelyk genezen met de wortels van dit *Soulamoe*, als men dezelve in water vryft, en hun ingeeft, doch moeten zig wel wagten daar geen Lemoen-zap by te nuttigen.

Een andere Paap van *Asia-hoedi* geboortig beroemde zig, dat hy op Java zynde in een groote sterfte, wanneer de lieden door een berten vang schielik weg vielen; ook eens voor doot nedergevallen was, dies men hem in een slegte kuil, op strant gemaakt, smeed, en qualyk met wat aarde bedekte, en dat by de volgende nacht weder tot zig zelven quam, zo haast hem by geval de wortel van deze plante, die daar stont, in de mond raakte, en wiens sterke kragten hem straks in 't lyf drongen, en zo versterkten, dat hy weder oprees: Het zyn wonderlyke dingen, die wel gebeuren kunnen, maar daar moesten eerst veele gebeurlykbeden t'zamenstoten of overeenkomen.

Ik heb deze boompjes omtrent een span hoog, ook zorgvuldig uitgegraven, met de omleggende steentjes, aarde en al, en zo in myn Thuin geplant, tot gerief van de Medicynen, maar schooten langzaam op, en gingen ten laasten uit, vermits 't zyn eige grond wil hebben, en de vazelingen of vezelingen aan de wortelen zyn zo weinige en teer, dat men dezelve in 't uitgraven zeer ligt afbreekt.

Voorts staat ons nog te onderzoeken, of de *Accar Lampau*, of *Lampan*, op *Succadana* wasschende, niet mede zodanigen of diergelyken wortel is: Als zynde insgelyks

R 2

bleek-

ibidem contra plurimos in usu est morbos: Sic mihi videtur, ac quo modo contra haustum venenum assumatur, videndum est in Capite de Flore Manillano libr. 6. cap. 45. Crescit quoque in insula Tampelaen, quæ sita est in Boerneos ora argestenfi.

Fructus supra memorati *Panawa Pipis* contriti exhibentur illis, qui Spasmo laborant, quorum & cor illinitur.

## EXPLICATIO

*Tabula Quadragesima Prima,*

Quæ exhibet raium arboris, quæ *Radix Amaroris* a *Rumphio* vocatur, quam puto *Ligni Colubri* esse speciem, uti id infra latius explicatur.

A. Ejus fructum denotat.

## OBSERVATIO.

Hæc arbor sine dubio species est illius, quam in *Theauri nostri Tab. 64.* exhibuimus, quæque ibi pag. 141. vocatur *Ligustrum* foliis ad singula internodia ternis, *Lignum Colubrinum* officinis creditum, cujus flores, fructusque cordati cum hujus arboris fructibus penitus conveniunt; sed ibi sunt racemosi, in hac autem spicati & folia irregulari ordine progerminant, quum in Zeylanensi terna simul orientur, cæterum viribus ac sapore conveniunt, utriusque enim vires decantissimæ sunt contra Venena, omnesque venenosos morbos, febresque malignas, uti latius in *Thef. Zeyl. l. c.* id explicatur, varique de *Ligno Colubrino* auctores, horumque opiniones recensentur.

In *Valent. Amboinae descript. pag. 193.* nomine Boha-Hati occurrit & in *Tab. no. XXVIII* exhibetur.

## CAPUT QUINQUAGESIMUM.

*Anisum Moluccanum: Camelan.*

Hæc est arbuscula magnitudinis circiter Punicæ, sed ejus truncus est crassior, crus crassius, veluti femoris crassitiem habens, corticem gerens scabrum, ex viridi cinereum, paucis incurvisque sese extendens ramis instar Limonelli, quibus divisam efformat comam: Rami pluribus gaudent foliorum pinnis brevibus, quæ folia gerunt fere instar Granati, sed minora, scabriora, & ex nigro viridia, opposita bina, terna & quaterna constituenta paria extremum impari claudente, quod maximum est, Granatique foliis simillimum, reliqua autem sunt breviora, ad oras parum nec profunde dentata, binaque inferiora minima, ac magis in rotundum definentia; Contrita hæc folia fortem spirant odorem fere instar Limonelli, sed ingratum magis, ac Coriandi foliis accedentem: Rami plurimis gaudent brevibus ac firmis spinis, unde intractabiles fere sunt, præsertim in junioribus arboribus. Ramulorum extremum terminant umbellæ raræ, paucis, sed longis insidentes petiolis, quæ sese aperiunt in flosculos pentapetalos, albicantes, parumque excavatos instar Lili Convallii, qui in centro viride gerunt pistillum, quod in fructum excrevit, qui bacca est subrotunda minor grano Piperis, gemina sibi opposita, ex nigro viridis, tuberculosa, instar minimorum Limonellorum, quæ flava separatur vena: Maturi vero hi fructus obscure lutei sunt, ac dein nigricantes, qui sub tenui pellicula semen gerunt nigrum instar Coriandri, cujus odor penitus convenit cum illo Anisi Europæorum, sed sapor deficit, qui in initio itidem est dulcis & anisatus, ac cito perit, nec diu in lingua percipitur, sed in lignum degenerat: Arbusculæ hujus lignum est solidum, durum, & grave, ex albido in rufum tendens colorem.

*Nomen.*

bleek-geel en bitter, en aldaar tegens veele ziekten in groot gebruik; Immers het schynt my toe van ja, en boeze tegen ingenomen fenyn gebruikt werd, kan in 't Cap. van de Flos Manillanus Lib. 6. Cap. 45. werden gezien: Zy waft mede op 't Eiland Tampelaen, gelegen aan Borneos Noort-West boek.

De vruchten van de hier boven genoemde Panawa Pipis werden insgelijks gevreeven, en de gene die de klem hebben ingegeven, als mede op 't hert gestreken.

## UYTLEGGINGE

*Van de een-en-veertigste Plaat,*

Dewelke vertoont een Tak van de *Radix Amaroris* van *Rumphius*, die van my voor een soort van *Slangenbont* gehouden wert, zo als hier onder te zien is.

A. Wyft aan deszelfs vrucht.

## AANMERKINGE.

Deze Boom is zonder twyffel een soort van die geene, dewelke op de 64 Plaat van onze *Theaur. Zeylan.* vertoont is, en aldaar genaamt wert *Ligustrum foliis ad singula internodia ternis* *LIGNUM COLUBRINUM officinis creditum*; welkers bloemen, en hartvormige vruchten met deze zyn bloemen en vruchten zeer overeenkomen, dog aldaar zyn ze in trossen, en alhier in een air verbeelt, en de bladen staan aan deze boom zonder order, daar in de Zeylonsche altoos drie by elkander te voorschyn komen; verders komen zy in smaak en krachten met elkander over een; want beide der krachten zyn zeer beroemt tegens de venynen, en alle vergiftige ofte quaadaardige ziekten en koortzen, zo als dit verders ook op de aangehaalde plaats in myn *Theaur. Zeylan.* blykt, alwaar verscheide Schryvers en gedagten over het Slangenbont aangehaalt werden.

In *Valent. beschryving van Amboina* wert deze Boom op p. 193. onder de naam van *Boha-Hati*, dat is *Hart-vrucht-boom* beschreven, en op de *Plaat No. XXVIII* verbeelt.

## L. HOOFDSTUK.

*De Molukze Anysboom.*

It is een boompje omtrent zo groot als een Granaatboom, doch met een dikker stam, doorgaans een been, en zomtyds ook wel een dje dik, met een ruige, groen-graauwe schors, zig uitpreidende met weinige en kromme takken, gelyk de Limonellus, en daar mede een verdeelde kruin makende. De takken staan vol korte ryskens, en aan dezelve de bladeren: Byna van gedaante als de Granaat-bladeren, doch kleinder, styver, en swart-groen, regt tegens over malkander, met 2. 3. a 4. paren aan een rysken, en een voor uit, het welk 't grootste is, en 't Granaat-blad meest gelyk: zynde de andere vervolgens wat korter, aan de kanten een weinig en wydgezaagt, en de twee achterste de kleinste, midsgaders wat rond toelopende: Gevreeven zynde geven ze een sterken reuk van haar, bykans als die van Limonellus, doch onlieffelyker, en de Coriander-bladeren naderkomende: De takken staan vol korte en styve doornen, waaromze ook qualyk te handelen zyn, en bezonderlyk aan de jonge boomen: Aan 't uiterste der ryskens komen kleine en ydele dollen voort, van weinige doch lange stelen gemaakt, en daar op kleine vyfbladige witachtige bloempjes, een weinig bol staande, als 't Lili Convallium, in de midden een groen beuveltje vertonende, daar de vruchten uit voortkomen: Zynde dezelve ronde bezien, wat kleinder dan de peper, twee en twee tegen malkander staande, swart-groen, met eenige puntjes bezet, als kleine Lemoentjes, en met een geele ader onderscheiden: De geheel rype werden donker-geel, en daar na swart-achtig, onder een dunne schelle hebben ze van binnen een zaad of swarte korrel, als Coriander, welkers reuk geheel en al overeenkomt met de Europeische Anys, maar de smaak verschilt: Want dezelve is in 't eerste wel zoet, en mede Anysachtig, doch verdwynt haast op de tong, en werd boutachtig: Het bout is massief, bart, en swaar, uit den witten en wat na den roffen trekkende.

*Naam.*